

Теряник М. О.

*Старший науковий співпрацівник
Миколаївського обласного краєзнавчого музею,
м. Миколаїв, Україна,
garadream1@ya.ru*

УКРАЇНСЬКІ ВИЗВОЛЬНІ ЗМАГАННЯ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

В статті розглянуто буремні події української революції та дано оцінку бою під Крутами.

Ключові слова: студенти, українська революція, кіннота.

Радянська історична наука протягом 70 років посилено захищала тезу про те, що в 1917 році Південь України був цілком збільшовизованим і зовсім не підтримував українських визвольних змагань. Сучасна історіографія, спираючись на матеріали закритих раніше архівів, спогади учасників подій, що виїхали за кордон, статті і книги керівників Української держави, доводить, що жителі Півдня були активними учасниками Української революції. Розглянемо один епізод з історії Української революції – бій під Крутами – і участь в ньому миколаївців.

“Про розправу під Крутами залишили свідчення й більшовики. Навесні 1918 року ВНК, очолювана Ф. Держинським завела справу на Михайла Муравйова. Його звинувачували в контрреволюційній діяльності, п’янстві, грабежах і вбивствах. Під час слідства, 10 травня 1918 року, член комітету Першої революційної армії Сергій Мойсеєв свідчив: “На ст. Круты были захвачены в плен около 20 гайдамаков, среди которых было много гимназистов лет по 17. Их вывезли за станцию и стали расстреливать самым беспардонным образом. Был возмутительный случай, когда один юноша убежал от этого места, но его нагнали, привели к прежнему месту в одном белье и расстреляли. Это произведено было в поезде, которым командовал Егоров” [1].

1 березня 1918 року більшовики залишили Київ. У газетах почали з’являтися повідомлення про розшук родичами загиблих або пропалих безвісти. В Києві був створений організаційний комітет для перепоховання загиблих під Крутами. Селяни повідомили, що більшовики заборонили їм ховати вбитих, тож їх засипали в різних місцях. 19 березня 1918 року віднайдені тіла привезли потягом до Києва.

“Після впізнання на залізничному вокзалі домовини перенесли на селянські вози, запряжені волами, й накрили червоними китайками. Процесія

з тисяч киян, державних і громадських діячів, церковнослужителів з вінками та квітами рушила центральними вулицями до кладовища на Аскольдовій могилі над Дніпром” [1, с. 352]. Під час похорону процесія зупинилася біля будинку Центральної Ради. Там виступив зі словом її голова Михайло Грушевський.

Одним з учасників бою під Крутами був і наш земляк Бондарук Кирило Євлампійович, більше відомий на Миколаївщині як отаман Лихо-Бондарук.

Він народився в 1898 році в с. Катеринка Ольвіопільського повіту (нині Первомайський район). З початком Української революції разом з односельцем Степаном Доценком вирушає до Умані, де в той час дислокувався курінь полку ім. Павла Полуботка. В його складі бере участь в охороні державних установ у Києві. Там Кирило стає слухачем юнацької військової школи ім. Б.Хмельницького. Разом з юнкерами школи приймає перше бойове хрещення в бою під Крутами. Отримує військове звання хорунжого. З березня 1918 року стає одним з радників С.Петлюри.

“Коли 17 березня 1920 року кіннота командувача повстанцями Правобережної України Андрія Гулого-Гуленка звільнила Ольвіопіль, Бондарук побував у рідному селі. Після його агітації до війська вступила велика група мешканців села. Деякий час отаманив у рідному краї. За даними “Советской военной энциклопедии” (1933), наприкінці 1920 року його загін нараховував майже 200 бійців. Припускають, що за невловимість і шкоду, заподіяну більшовикам чекісти дали йому псевдонім “Лихо” [2, с. 128-130].

Згодом їде до Польщі, де знаходився уряд УНР в екзилі(еміграції). В 1921 році К. Бондарук стає головнокомандувачем Південної оперативної округи Повстансько-партизанського штабу головного отамана С.Петлюри і його було направлено через Румунію на Херсонщину. Разом з курінним отаманом Іваном Нагорним – уповноваженим штабу головної розвідки та військовим інструктором трьох повітів (Єлисаветградського, Ананьївського і Вознесенського) – К. Бондарук перетинає кордон в районі Бендер. Звідти

вони дістаються до Одеси, де протягом тижня налагоджують зв'язки з підпільними групами, домовляючись про спільні дії, явки та паролі. Потім перебазуються до Тирасполя, де Бондарук проводить таку ж роботу. Звідти дісталися Савранських лісів, де дислокувалася повстанська армія отамана С. Заболотного. “Прибувши до дивізії Заболотного, К. Бондарук здійснив її інспектування, дав настанови по організації полків і штабів повстанських загонів, провів нараду з командирами повстанських з'єднань, що дислокувалися у навколишніх повітах: П. Степовим, Я. Кошовим. якого Бондарук призначив командиром Кривоозерської дивізії, Д. Свищом, Г. Деренчуком та С. Заболотним” [3, с. 68].

У вересні 1921 року Бондарук приїздить у Первомайський повіт, де була створена підпільна організація, що повинна була підтримати можливий наступ петлюрівських військ. Чекістам стало відомо про цей первомайський підпільний осередок. В листопаді 1921 року була проведена операція по його ліквідації. Більшість його членів була заарештована. Але К. Бондарук і І. Нагорний встигли врятуватись. “У цій справі до відповідальності було притягнуто 278 чоловік. 125 – розстріляно, 34 – отримали до 5-ти років ув'язнення, 33 – присуджено до 3-х років у таборах, двоє підлітків направлені в колектор для малолітніх злочинців, а близько 80 чоловік були звільнені. В 1922 році Первомайська “надзвичайка” здійснила операцію по ліквідації залишків повстанської організації, під час якої Лихо-Бондарук був убитий, а І.Нагорний – заарештований. Подальша доля його невідома” [4, с. 69].

Доля К. Лихо-Бондарука і його побратимів-миколаївців яскраво доводить, що Миколаївщина брала активну участь в Українській революції і національно-визвольних змаганнях 1917-1921 років.

В Україні відзначення бою під Крутами розпочалися напередодні проголошення її незалежності. 29 січня 1991 року з ініціативи Народного руху України, Студентської спілки, інших національно-демократичних організацій в Крутах було встановлено березовий хрест та відбувся перший невеличкий громадський мітинг. На державному рівні вшановувати пам'ять

героїв Крут почали лише 2004. За рік перед цим, у січні 2003 президент Леонід Кучма підписав розпорядження “Про вшанування пам’яті Героїв Крут”. У багатьох містах України почали встановлювати пам’ятні знаки, в школах проводити вечори, присвячені цим подіям.

Список використаних джерел

1. Файзулін Я. Україна. У вогні минулого століття: постаті, факти, версії / Я. Файзулін, В. Гінда. – Харків: Глобус, 2015. – 152 с.
2. Шкварець В. П. Із історії отаманщини на Миколаївщині в роки Української національно-демократичної революції та визвольних змагань (1919-1922). / В. П. Шкварець, Ю. І. Гузенко // Матеріали УІ Миколаївської обласної краєзнавчої конференції “Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження”. – Миколаїв: Можливості Кіммерії, 2006. – С. 128-130.
3. Котляр Ю. В. Врадіївська хліборобська республіка в історії Миколаївщини / Ю. В. Колляр // Матеріали ІХ Миколаївської обласної краєзнавчої конференції. Історія – Етнографія – Культура. Нові дослідження. – Миколаїв: Видавництво Ірини Гудим, 2015.
4. Серединський О. В. Щодо діяльності підпільної повстанської організації на території Первомайського повіту 1921 р. / О. В. Серединський // Матеріали ІХ Миколаївської обласної краєзнавчої конференції. Історія – Етнографія – Культура. Нові дослідження. – Миколаїв: Видавництво Ірини Гудим, 2015. – С. 69.

M. Teryanik. Ukrainian liberation movement in southern Ukraine.

Summary

The article says about the stormy events of Ukrainian revolution and evaluated of Krut's battle.

Keywords: students, Ukrainian revolution, cavalry.